

УДК 347.73:336.74

---

**Є. О. Алісов**, доктор юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України

## **Грошовий обіг як базова фінансово-правова категорія**

---

Внаслідок відомих соціально-політичних й економічних процесів у постсоціалістичних умовах фінансово-правова наука одержала в Україні істотний імпульс для свого розвитку. За двадцять років незалежності фінансове законодавство набуло високої динаміки, що зумовило значну кількість фінансово-правових досліджень усіх сфер публічних фінансів. Не стала винятком і царина правового регулювання грошового обігу.

У цьому контексті слід зазначити, що з'ясування особливостей фінансово-правового регулювання суспільних відносин у сфері грошового обігу й урахування можливостей впливу цього явища на сферу публічних фінансів безпосередньо пов'язані з необхідністю визначення сутності, змісту й структури цього соціально-економічного об'єкта. Однією з ключових проблем у цій сфері є визначення поняття та специфіки даного явища як об'єкта фінансово-правового регулювання. Такий підхід має не лише теоретичне, але й вагомим практичне значення.

Правильне сприйняття досліджуваного явища дозволяє вибрати методично вірні підходи до дослідження конкретних про-

блем правового регулювання грошового обігу, що в кінцевому підсумку повинно сприяти удосконаленню фінансової діяльності держави. До того ж не можна забувати, що держава, впливаючи на рух грошової форми вартості, у тому числі й за допомогою права<sup>1</sup>, тим самим впливає і на її рух у товарній формі, одержуючи, таким чином глобальний інструмент управління економікою, соціальними та політичними процесами у суспільстві. Усе це у своїй сукупності зумовлює актуальність обраної для даної статті теми.

Метою статті є комплексний аналіз основних наукових поглядів та чинного законодавства, що регулює грошовий обіг в Україні, для з'ясування сутності цього об'єкта, а також визначення його співвідношення з категорією «грошовий оборот».

Перш за все необхідно наголосити, що однією з фундаментальних проблем не тільки для фінансового права, але й для економічної теорії є розмежування суміжних категорій «грошовий обіг» і «грошовий оборот». Теоретичне й практичне значення означеної проблеми, серед іншого, зумовлюється використанням таких категорій при визначенні поняття «грошова система»<sup>2</sup>. Від правильного вирішення такого завдання залежить відповідь на питання, що ж все-таки оформлюється грошовою системою, а, отже, що є кінцевою метою правового регулювання, які юридичні засоби, а також прийоми й способи при цьому можуть бути застосовані, з огляду на специфіку складу конструкційних елементів такого об'єкта та їх зв'язки й взаємодію між собою.

Існує декілька позицій щодо вирішення такої проблеми. Аналіз поглядів фахівців різних галузей суспільного знання, які займалися питаннями теорії грошей, дозволяє виділити кілька основних позицій щодо співвідношення категорій «грошовий обіг» і «грошовий оборот». Насамперед згадаємо точку зору тих

<sup>1</sup> Фінансове право : Навч. посіб. / Д. А. Бекерська, Л. К. Воронова, С. Т. Кадькаленко та ін. / за ред. Д. А. Бекерської та Л. К. Воронової. – К. : Вентурі, 1995. – С. 6.

<sup>2</sup> Атлас З. В. Деньги и кредит (при капитализме и в СССР) : Монография / З. В. Атлас. – М – Л. : Госиздат, 1930. – С. 116 ; Берлин И. С. Теория финансов : учеб. пособие / И. С. Берлин. – М. : Приор, 2000. – С. 133.

учених, які розглядають такі категорії як рівнозначні, використовують їх як синоніми<sup>1</sup>. Показовими в даному випадку є положення ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р. № 679-XIV<sup>2</sup>, у якій при визначенні понять «грошово-кредитна політика» та «ставки рефінансування Національного банку України» обидва терміни застосовуються фактично в одному значенні.

Така позиція, з одного боку, не є безпідставною, оскільки значення термінів «оборот» і «обіг» дуже близькі, практично тотожні. Слово «оборот» може позначати вживання, використання, закінчений цикл операцій, здійснених засобами пересування, а також обіг коштів і товарів для відтворення, одержання прибутку тощо<sup>3</sup>. Але з другого — такий підхід не може бути прийнятним, оскільки певною мірою є дещо спрощеною оцінкою грошового обігу як явища поза залежністю з його часовими проявами.

Здається, що оборот є тим, що вже відбулося, чи відбудеться в майбутньому, утворюючи певний замкнутий цикл руху грошової маси; обіг, на нашу думку, відбиває безперервність процесу обертання грошей і охоплює безліч їх оборотів у часі. Підкреслимо, що фінансова діяльність держави, що має безперервний, постійний характер, може базуватися також тільки на адекватному економічному явищі, яке уособлює безперервність руху мінової вартості. Саме цій ознаці і відповідає грошовий обіг, правове регулювання якого, таким чином, зумовлюється потребами організації фінансової діяльності держави і їй підпорядковується.

Іншою позицією при визначенні співвідношення категорій «грошовий обіг» і «грошовий оборот» є використання тільки одного терміна — «оборот». Так, В. І. Матвеев визначає платіжний оборот як суму розрахунків за певний час (день,

<sup>1</sup> Финансовое право : курс лекций / В. М. Вербин, Д. И. Игнатенко, С. В. Игнатьева и др. / под ред. С. В. Игнатьевой. — СПб. : Лань : С.петерб. ун-т МВД России, 2000. — С. 181.

<sup>2</sup> Відом. Верхов. Ради України. — 1999. — № 29. — Ст. 238.

<sup>3</sup> Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, П. Ю. Шведова. — 4-е изд., доп. — М. : Азбуковник, 1997. — С. 435.

місяць, квартал, рік тощо)<sup>1</sup>. Такої ж самої позиції дотримується В. С. Захаров<sup>2</sup>. Наведене визначення є значущим, тому що відбиває одну з фундаментальних основ будови платіжних систем поза залежністю від застосовуваного в її рамках способу розрахунків: 1) брутто-розрахунків (чи розрахунків на валовій основі); 2) нетто-розрахунків (чи розрахунків на чистій основі, які базуються на кліринговій процедурі)<sup>3</sup>, оскільки і в першому, і в другому випадку першорядне значення має сальдо по проведених розрахункових операціях. Але у цілому такий підхід не враховує всього комплексу питань, пов'язаних з організацією та правовим регулюванням грошового обігу, обмежує його характеристику арифметичними діями по здійсненим розрахунковим операціям і більшою мірою стосується міжнародних торговельних відносин.

Застосування одного, але іншого терміна — «грошовий обіг» властиво поглядам О. Ю. Грачової і Е. Д. Соколової, які розуміють його як рух грошової маси всередині країни<sup>4</sup>. Ця ж категорія застосовується й іншими вченими, зокрема, Ю. О. Крохіною<sup>5</sup>. У цілому не заперечуючи такої точки зору, слід наголосити, що вона не відбиває достатніх і необхідних ознак явища, обмежує його розуміння певними процедурами або правилами, згідно з якими здійснюється рух грошей.

Однак більшість як правознавців, так і економістів розрізняють і використовують обидві категорії. Зокрема, така

<sup>1</sup> Финансы торговли : учеб. для торгово-эконом. вузов / А. Е. Аронов, С. Н. Белоусович, А. М. Бирман и др. / под общ. ред. А. М. Бирмана. — Изд. 2-е, перераб. и доп. — М. : Экономика, 1975. — С. 9, 185, 212.

<sup>2</sup> Банковское дело / Н. Д. Белостоцкая, Н. И. Валенцева, Т. А. Ершова и др. ; под ред. О. И. Лаврушина. — М. : Банк. и биржевой науч.-консультац. центр, 1992. — С. 96, 97.

<sup>3</sup> Исаев Д. Роль центральных банков в организации и функционировании платежных систем / Д. Исаев // Хозяйство и право. — 1996. — № 8 (235). — С. 48–52.

<sup>4</sup> Грачева Е. Ю. Финансовое право : учеб. пособие / Е. Ю. Грачева, Э. Д. Соколова. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Юриспруденция, 2000. — С. 266–267.

<sup>5</sup> Крохина Ю. А. Финансовое право России: учебник / Ю. А. Крохина. — М. : Норма, 2004. — С. 638, 641.

позиція властива Ф. Т. Діланяну<sup>1</sup>, В. Д. Лагутіну<sup>2</sup>. Але, на жаль, серед цієї групи науковців відсутній узгоджений підхід до питання про зміст і співвідношення понять «грошовий обіг» і «грошовий оборот».

Наприклад, В. Д. Лагутін визначає грошовий оборот як рух грошей у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання національного продукту, який здійснюється шляхом безготівкових розрахунків і за допомогою обігу готівки. При цьому він також уточнює, що грошовий обіг — це сукупність усіх грошових платежів і розрахунків, які відбуваються в народному господарстві<sup>3</sup>.

Близькою до зазначеної позиції, але не тотожною їй є точка зору Ю. П. Савинського, який розуміє грошовий обіг як процес безупинного руху грошових знаків у готівковій і безготівковій формі. Таке визначення, відповідно до його думки, відповідає змісту сучасного грошового обігу, де рух здійснюють саме грошові знаки, а не інші види грошей. Своєрідними є погляди цього вченого і щодо питання про співвідношення категорій «грошовий оборот» і «грошовий обіг». Відповідно до його думки грошовий оборот є складовою частиною платіжного обороту, а грошовий обіг, у свою чергу, — складовою частиною грошового обороту. При цьому він зазначає, що обертатися може тільки готівка. Безготівкові грошові знаки у виді записів по депозитних банківських рахунках, відповідно до його думки, не обертаються. Кожна нова товарна чи нетоварна угода чи платіж вимагає і нового запису по банківських рахунках. Одним записом, вважає цей вчений, не можна обслужити кілька товарних угод. Тому поняття «грошовий обіг» можна віднести тільки до частини грошового обороту, а саме — до готівкового обороту. До того ж специфічним є ставлення Ю. П. Савинського і до економічного змісту сучасного грошового обороту, який він не вважає вартіс-

<sup>1</sup> Діланян Ф. Т. Основы финансово-правового регулирования денежно-го обращения в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук / Ф. Т. Діланян. — М. : Моск. гуманит.-соц. акад., 2003. — С. 22.

<sup>2</sup> Лагутін В. Д. Гроші та грошовий обіг: навч. посіб. / В. Д. Лагутін. — 2-ге вид., переробл. і допов. — К. : Знання, КОО, 1999. — С. 25, 27.

<sup>3</sup> Там само.

ним, оскільки вартість грошового знака як готівкового, так і безготівкового настільки мізерна порівняно з номіналом, що на неї можна не зважати<sup>1</sup>.

З такою думкою важко погодитися, оскільки насамперед невизнання вартісного характеру сучасного грошового обороту (грошового обігу) як форми реалізації руху мінової вартості ставить під сумнів сутність і зміст багатьох існуючих економічних явищ, зокрема товарно-грошових відносин, які, будучи об'єктивною реальністю, суттєво вплинули на зміст правового регулювання багатьох суспільних відносин, і перш за все у сфері фінансових відносин. Застосування використаного Ю. П. Савинським підходу в практиці законотворчості може мати для економіки найнепередбачувані деструктивні наслідки. Додамо також, що у викладеній позиції цього фахівця не враховується й еволюція функціональних грошових форм. Цей спеціаліст суперечить сам собі, коли при визначенні поняття грошового обороту говорить про рух грошових знаків у готівковій і безготівковій формі, не визнаючи факту обертаності останніх. Саме записи по депозитних, додамо, і інших банківських чи казначейських рахунках є формою реалізації обігу (руху) безготівкових грошових знаків.

Слід підкреслити, що буквально розуміння безготівкових грошей як записів по банківських рахунках, які тотожні обліковим операціям, що відбивають переміщення і фіксацію грошових знаків у їх безготівковій формі, є анахронізмом, стереотипом, що устоявся на ранніх стадіях розвитку безготівкового обігу грошей, коли такі записи позначали розмір грошового боргу банку клієнтові. Однак немає підстав стверджувати, що саме така точка зору знайшла своє закріплення в п. 3.1 ст. 3 Закону України «Про платіжні системи і переказ грошей в Україні» від 05.04.2002 р. № 2346-III<sup>2</sup>, яким встановлено, що гроші існують у готівковій формі (формі грошових знаків) чи безготівковій формі (формі записів на рахунках у банках), оскільки в цьому нормативному акті не розкривається зміст поняття від-

<sup>1</sup> Гроші та кредит : підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пудовкіна та ін. ; відпов. ред. М. І. Савлук. – К. : Либідь, 1992. – С. 60–61.

<sup>2</sup> Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 29. – Ст. 137.

повідних записів. Але це не означає й зворотного, тому що формулювання вищенаведеної правової норми не дозволяє зробити остаточного висновку щодо цього питання.

З огляду на сутність сучасних форм грошей здається, що вони є не чим іншим, як специфічним способом матеріальної фіксації грошових знаків, які уособлюють одне економічне явище — мінову форму вартості, але в різних її іпостасях. Це ще раз підтверджує об'єктивність думки Е. Тоффлера про якісні зміни у функціональних формах грошей<sup>1</sup>, які, природно, відбиваються і на специфіці їх обігу, і на правовому регулюванні такого явища. Схожу точку зору висловив і М. Д. Барковський, коли писав, що безготівковий і готівковий обороти безпосередньо пов'язані між собою і становлять єдиний оборот, розділений тільки на сфери функціонування у вигляді банкнот, казначейських білетів і розмінної монети й у вигляді записів цих грошових одиниць без їх речової участі<sup>2</sup>.

Далі зазначимо, що у величезній масі думок з розглянутої проблеми є більш прийнятною і такою, що заслуговує підтримки, відмінна від наведених поглядів В. Д. Лагутіна і Ю. П. Савинського точка зору Л. М. Ушакової, яка під грошовим обігом розуміє рух грошей при виконанні ними своїх функцій у готівковій і безготівковій формі, який обслуговує реалізацію товарів, а також нетоварні платежі й розрахунки в господарстві. Цей фахівець вважає, що грошовий оборот країни, відбиваючи рух грошей, є сумою всіх платежів, зроблених підприємствами, організаціями і населенням у готівковій і безготівковій формі за певний період часу<sup>3</sup>.

З огляду на відсутність загальноприйнятого значення терміна «грошовий обіг» погодимося з тим його тлумаченням, яке запропоноване Л. М. Ушаковою. Водночас необхідно проаналі-

<sup>1</sup> Тоффлер, Э. *Метаморфозы власти* : монография / Э. Тоффлер ; пер. с англ. В. В. Белоскоков, К. Ю., Бурмистрова, Л. М. Бурмистрова и др. — М.: Изд-во АСТ, 2001. — С. 88, 90.

<sup>2</sup> Барковский Н. Д. *Проблемы кредита и денежного оборота в условиях развитого социализма* : монография / Н. Д. Барковский. — М. : Финансы, 1976. — С. 78 — 81.

<sup>3</sup> Деньги. Кредит. Банки : учеб. для вузов / Е. Ф. Жуков, Л. М. Максимова, А. В. Печникова и др. ; под ред. Е. Ф. Жукова. — М. : ЮНИТИ, 1999. — С. 32.

зувати дане цією дослідницею визначення грошового обігу і виокремити суттєві ознаки такого явища, що повинно сприяти з'ясуванню специфіки правового регулювання пов'язаних ним суспільних відносин, дозволить більш плідно використовувати його можливості як важливого інструменту фінансової діяльності держави.

По-перше, слід вказати на те, що динамічною ознакою грошового обігу є здійснюваний в його межах рух, переміщення певних цінностей. По-друге, такими рухомими цінностями є гроші, що є матеріальною ознакою грошового обігу. По-третє, обертаючись, гроші виконують певні функції в економіці. Таку ознаку можна назвати функціональною. По-четверте, такий рух грошей передбачає визначеність меж його реалізації, відповідно у просторі, за колом осіб та в часі, що є організаційною ознакою явища. По-п'яте, грошовому обігу властива юридична оформленість й урегульованість його проявів, будови, складових елементів тощо. Така характеристика розглядуваного явища є правовою.

Щодо цих ознак зазначимо таке. Сприйняття грошового обігу як руху грошей, у якому вони виконують функції засобу обігу і платежу при оплаті праці, реалізації товарів, розрахунків за послуги і здійсненні інших платежів на території конкретної країни, вказує на велике народногосподарське значення цього явища в сучасних умовах, яке полягає в тому, що гроші, уособлюючи мінову форму вартості у своєму русі, є ланкою, яка сполучає окремі приватні господарства національних економік і об'єднує їх у світовий економічний організм, забезпечуючи глобальний рух споживчої вартості. Можливості такої економічної комутації споконвічно експлуатуються державою в її фінансових інтересах, що втілюється в її економічній політиці та фінансовому законодавстві.

Окремо слід вказати, що аналіз усіх наведених погляді на грошовий обіг дозволяє зробити висновок, що останній традиційно розглядається як особливий економічний процес. При такому підході поза увагою фахівців залишається характеристика цього явища як особливої сфери суспільного відтворення, де цей процес проходить. Обидва ці аспекти грошового обігу без-



посередньо пов'язані між собою і не існують один без одного, у зв'язку з чим дійове правове регулювання аналізованого явища неможливе без урахування й упорядкування таких рівнобіжних проявів регульованого об'єкта, а також існуючого взаємозв'язку між ними. Звісно, така специфіка відбивається і на тих суспільних відносинах, які пов'язані з грошовим обігом і є предметом регулювання відповідного фінансово-правового інституту. Отже, з метою з'ясування специфіки правового регулювання грошового обігу в Україні необхідно розглянути його в єдності зазначених аспектів.

При цьому варто звернути увагу на те, що багато вчених при визначенні понять як грошового обігу, так і грошового обороту вказують на таку ознаку, як безперервність руху грошової форми. Але не всі вчені при розгляді цього питання виділяють таку ознаку при визначенні грошового обігу. Так, Н. Д. Еріашвілі не робить акцент на безперервності руху грошей при виконанні ними своїх функцій, що є суттєвим упущенням в оцінці явища<sup>1</sup>.

У чому ж особливість такої характеристики грошового обігу? Насамперед слід зазначити, що безперервність руху грошей при виконанні ними функцій засобу обігу та засобу платежу у процесі суспільного відтворення як на мікроекономічному, так і на макроекономічному рівні є не просто часовою характеристикою явища. Її не можна розглядати виключно як безперервне перебування грошей в обігу протягом якогось визначеного (чи невизначеного) періоду часу, оскільки зупинитися на такій точці зору — означає зробити поверхову оцінку цієї риси грошового обігу, яка відбиває його глибинні властивості, вказує на багатоаспектність руху грошової форми й особливості його організації. Але і залишати такий підхід без належної уваги й оцінки також було б неправильно, оскільки це не відповідає завданню всебічного і об'єктивного сприйняття грошового обігу як суспільно значимого явища, що підлягає правовому регулюванню.

<sup>1</sup> Еріашвілі Н.Д. Финансовое право : учеб. для вузов / Н. Д. Эриашвили. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000. — С. 530.

Аналізуючи законодавство України й особливості економічного змісту грошового обігу, слід зазначити, що правовими нормами можуть встановлюватися часові межі (початок і кінець) реалізації моделі цього явища як процесу за допомогою вказівки:

- 1) конкретно встановлених календарних дат;
- 2) чітко позначених періодів часу (термінів), обчислюваних відповідно до діючого законодавства днями, місяцями, роками;
- 3) точно визначеної події (юридичного факту), яка неодмінно повинна відбутися. Проте такі межі є відносними, тому що здатні вказати тільки на фрагментарність змін, які відбуваються в безупинному процесі грошового обігу, що визначаються державним впливом, зокрема, за допомогою законодавчої зміни циркулюючої валюти, її кількості в обігу, емісійного центру тощо. При частковій зміні елементів грошовий обіг продовжує функціонувати як цілісна система, обслуговуючи потреби економіки, можливо, набуваючи при цьому якихось нових рис, властивостей. Але у цілому така система не змінює ні свого змісту, ні своєї сутності.

Якщо у зв'язку з розглянутим питанням звернутися до точки зору одного з відомих радянських фахівців із теорії грошей В. М. Уоскіна, то не можна пройти повз його зауваження щодо дискусії про «належний» інституціональний устрій грошової системи. Він писав, що в ХІХ ст. під «ідеальною» малася на увазі така система грошового обігу, у якій гроші забезпечують безперебійне функціонування економічного механізму, не викликаючи будь-яких небажаних наслідків. Однак така постановка проблеми, зазначає вчений, відбивала погляд на грошову систему як на автоматично діючий механізм, покликаний відігравати непомітну, службову роль у господарстві, що відповідає принципу невтручання держави в економічне життя, який панував у літературі і практичній політиці того періоду<sup>1</sup>. Окреслена В. М. Уоскіним система застосовується нині, має велике значення й для сучасних умов господарювання, оскільки за її

<sup>1</sup> Уоскин В. М. Теории денег : монография / В. М. Уоскин. – М. : Мысль, 1976. – С. 20.

допомогою вирішується завдання забезпечення безперервного й стійкого функціонування економіки ринкового типу, зумовленої об'єктивними потребами життєдіяльності людського суспільства. Вирішення такого завдання не суперечить сучасному розумінню активної ролі держави в регулюванні економіки, коли стійкий механізм грошового обігу є важливим чинником впливу на економічні процеси, сприяє економічному зростанню, забезпечує досягнення багатьох соціально значимих цілей, у тому числі своєчасності виплат пенсій, субсидій, заробітної плати тощо.

У цьому контексті вирішення завдання по забезпеченню безперервності грошового обігу, його автоматизму, необхідно розглядати і як одну з головних цілей фінансової діяльності держави, і як один із засобів її здійснення. Це визначається тим, що будь-яка держава є постійно діючим механізмом, в якому внаслідок розподілу суспільної праці використовується товарне виробництво. Існування товарно-грошових відносин і чинність об'єктивного закону вартості, панування системи виробничих відносин і використання механізму економічних відносин у процесі розподілу й перерозподілу внутрішнього валового продукту і національного доходу визначають об'єктивну необхідність існування державних фінансів. На думку Л. К. Воронової, державні фінанси — це система грошових відносин, яка виникла разом із державою і нерозривно пов'язана з її існуванням і функціонуванням. А оскільки потреби держави в коштах для виконання властивих їй функцій і вирішення завдань, що стоять перед нею, безперервні, то це відповідно диктує об'єктивну необхідність безперервного наповнення й витрат відповідних централізованих і децентралізованих фондів. Отже, у процесі здійснення фінансової діяльності держава змушена сприяти безперервності існування грошового обігу і як особливого економічного процесу, і як сфери суспільного відтворення, забезпечуючи кругообіг вартості в економіці. А це в остаточному підсумку визначає спрямованість державного впливу на грошовий обіг, у тому числі й правовими засобами.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що грошовий обіг як базова фінансово-правова категорія позначає безперервний рух грошей при виконанні ними своїх функцій у готівковій і безготівковій формі, який обслуговує реалізацію товарів, а також нетоварні платежі і розрахунки в господарстві. Традиційно це поняття охоплює особливий економічний процес, залишаючи поза характеристику явища як особливої сфери суспільного відтворення, де цей процес проходить. Обидва ці аспекти безпосередньо пов'язані між собою і не існують один без другого, у зв'язку із чим дійове правове регулювання грошового обігу неможливе без урахування й упорядкування таких рівнобіжних проявів регульованого об'єкта, а також існуючого взаємозв'язку між ними.

**Е. О. Алисов**

**ДЕНЕЖНОЕ ОБРАЩЕНИЕ  
КАК БАЗОВАЯ ФИНАНСОВО-ПРАВОВАЯ КАТЕГОРИЯ**

*Рассматриваются вопросы определения понятия и признаков денежного обращения как объекта финансово-правового регулирования, а также соотношения категорий «денежное обращение» и «денежный оборот».*

**Ключевые слова:** денежное обращение, денежный оборот, денежная система, денежно-кредитная политика, товарно-денежные отношения, платежные системы.

**E. A. Alisov**

**MONETARY CIRCULATION  
AS A BASIC FINANCIAL AND LEGAL CATEGORY**

*The article examines the definition and characteristics of the object as a monetary and financial regulation, as well as the ratio of the categories of «money circulation» and «money turnover».*

**Keywords:** money turnover, money circulation, monetary system, monetary policy, commodity-money relations, payment systems.